

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya

Departament de Teoria i Història de l'Educació

Universitat de Barcelona

Programa de Doctorat "Activitat Física i Esport"

Bienni 2001-2003

**ESPORT, INTERVENCIÓ EDUCATIVA
I EXCLUSIÓ SOCIAL.
UN ESTUDI DE CASOS.**

Per optar al títol de:
Doctora per la Universitat de Barcelona.

Tesi doctoral presentada per Cati Gómez Lecumberri.

Direcció: Dra. Núria Puig Barata i

Dr. Gaspar Maza Gutiérrez.

2009

Al meu pare, per la seva perseverança i entusiasme i
a la meva mare, per la seva dedicació i esperit crític.
Perquè m'heu ensenyat a estimar, a fer i a compartir.

A Mireia Tapiador i Glòria López,
dues dones d'alt coratge.

AGRAÏMENTS

Aquest projecte no hagués estat possible sense l'ajut i la contribució de moltes persones i institucions. A totes elles, voldria agrair el seu suport a aquest costós però apassionant projecte d'investigació durant aquests vuit anys, sense el qual no hauria pogut arribar fins aquí.

En primer lloc, als nens i nenes del Centre de Reeducació del Carmel, i a les seves famílies, per haver acceptat col·laborar en l'estudi, tot contestant preguntes o fent-me partícep de converses i entrevistes.

Dos agraïments especials a la professora Núria Puig i al professor Gaspar Maza, els meus directors de tesi. A tu Núria, perquè més enllà dels aspectes formals de la tesi i dels continguts que hi hem escrit, m'has ensenyat què significa treballar de manera estructurada i eficaç, recordes quin desordre al principi? Has tingut tanta paciència amb totes les meves "catinades"! M'has mostrat la part més humana d'un procés de recerca i t'hi has implicat tant com jo mateixa. M'has ensenyat a "esperar un dia", a contenir-me abans de "dir i fer", a reflexionar, a pensar...

I a tu Gaspar, moltes gràcies per fer que el procés de recerca hagi estat amè, gràcies per les nostres divertides tutories, en les quals hem treballat tant com hem rigut al Raval, a la Barceloneta... i en tants altres llocs plens de vida, plens de la gent que dóna sentit a la nostra recerca i a la nostra vida.

A tots dos, moltes gràcies per les moltíssimes hores que hi heu dedicat, per tot el que m'heu ensenyat i per la vostra constància en el treball.

Gràcies també a l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya (INEFC) a Barcelona, per tot l'ajut institucional que hem rebut quan hem necessitat gestionar aspectes referents a la tesi; per acollir-me en el seu Laboratori d'Investigació Social i Educativa, i per la beca Erasmus de doctorat.

Per la meva estada a Itàlia vull agrair als professors Nicola Porro i Marco Geri i a la professora Giovanna Gianturco, la seva didàctica i orientació en el treball de camp i el seu interès per fer que la meva estada a Itàlia fos acadèmicament profitosa i humanament gratificant.

Agraïments especials al meu pare i la meva mare, perquè han estat sempre al meu costat, ajudant-me en cada petit pas que he anat fent al llarg de la meva vida. A tu, papa, per la nostra complicitat, perquè m'has ensenyat el significat de la paraula constància, perquè m'has ensenyat a lluitar amb energia i positivisme per allò en el que hem cregut. Sempre optimista. Sempre entusiasta. I a tu mama, perquè m'has ensenyat a qüestionar-me “tot el que m'han dit els mestres” (recordes?). M'has ensenyat els “verbs”, les taules de multiplicar, a ser autònoma i a apassionar-me pels llibres.

Als dos, gràcies per donar-me un vida plena d'oportunitats, experiències i llibertats.

Vull també agrair a les meves germanes Esther i Anna, el seu suport i maneres de fer tan fermes. Per les vostres conviccions i opinions en les “converses familiars” a Oristà, i perquè sou les germanes més dinàmiques, actives i “canyeres” que es puguin tenir. I al meu germà David, pel gest generós que has tingut. Vosaltres també m'heu ajudat a créixer i m'heu ensenyat a compartir. Us estimo molt.

I a tu Kike, gràcies pel nostre dia a dia, per totes les nostres converses, per tot el que aprenc al teu costat. Gràcies pel teu humor. Gràcies pel nostre amor. Gràcies per la paciència, les hores dedicades a la tesi, a “las risas” i als nostres moments “amunt”.

Vull agrair igualment a totes les persones que m'han fet viure l'esport, i sobretot la muntanya, com la passió de la meva vida, per compartir tantes hores a la muntanya caminant, escalant, esquiant o sobre la bicicleta: gràcies Costa, Maset i Vendrell, Miquelinyu i Jose, Arantxi, Paneque i “Conxita”, Blaiet, Lorens i Cirilu.

I a totes aquelles persones que han estat sempre preocupant-se per com portava la tesi; gràcies Montse Martín i Glòria López.

Vull agrair igualment a les institucions i fundacions que han cregut en aquesta investigació en algun moment del seu procés: a la Unione Italiana Sport Per Tutti (UISP), a l'Università di Cassino d'Itàlia, a l'Observatori Català de la Joventut de la Generalitat de Catalunya, a la Fundació Jaume Bofill, a la Fundació Ernest Lluch i a la Fundació Barcelona Olímpica, i al Consejo Superior de Deportes del Ministerio de Educación y Ciencia.

Un agraïment més a l'alumnat i al professorat de la Universitat de Vic, pel seu interès compartit sobre l'educació i l'esport. Gràcies Pilar, Esther, Rosa, Joan, Robert, Toni, Josef, Isabel, Eulàlia i Anna.

De la mateixa manera, agrair als companys i companyes de feina del Centre de Reeducació del Carmel, les seves interessants aportacions sobre “com ho fem per educar” i per col·laborar en l'estudi. Gràcies Guamis, Lorena, Esther, Gemma i Zimi.

Gràcies, Francesc, per creure en mi i animar-me a fer aquest apassionant estudi. Sempre recordaré aquella conversa a la Tamarita.

I finalment vull fer un afectuós agraïment a la Mireia Tapiador, companya estimadíssima de doctorat, que en els moments de “caos inicial”, en el dia a dia a classe i sobretot en la preparació del DEA a l'INEFC em va donar suport, orientació i força per a la defensa. Vull agrair-te l'exemple de treball i constància que posaves en tot allò que feies i en la teva manera d'ensenyar-m'ho, sempre amb aquells ulls blaus plens d'entusiasme. Gràcies Mireia, des del cor.

GUIÓ GENERAL

Capítol 1.- Introducció a l'objecte d'estudi

Capítol 2.- L'estat de la qüestió

Capítol 3.- Marc teòric de la recerca

Capítol 4.- Delimitació de l'objecte teòric de la recerca

Capítol 5.- Metodologia d'investigació i mètodes de recerca: anàlisi secundària, observacions, entrevistes i anàlisi del contingut

Capítol 6.- Mostra i treball de camp

Capítol 7.- Anàlisi dels resultats

Capítol 8.- Discussió dels resultats

Capítol 9.- Conclusions

Capítol 10.-Bibliografia general

Capítol 11.- Glossari

Capítol 12.- Índex de figures

Capítol 13.- Annexos

ÍNDIX DELS CONTIGNUTS

- Agraïments	3
- Guió General	6
- Índex dels continguts	7

CAPÍTOL 1.- INTRODUCCIÓ A L'OBJECTE D'ESTUDI 15

1.1.- ANTECEDENTS I JUSTIFICACIÓ	17
1.2.- LA PREGUNTA DE LA INVESTIGACIÓ	19
1.3.- OBJECTIUS	21
1.4.- ESTRUCTURA FORMAL	23
 Bibliografia del capítol 1	25

CAPÍTOL 2.-L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ 27

INTRODUCCIÓ	28
2.1.- L'EXCLUSIÓ SOCIAL	30
INTRODUCCIÓ	30
2.1.1.- Aproximació històrica al concepte d'exclusió	31
2.1.2.- El concepte d'exclusió avui	37
-Dimensions del concepte d'exclusió social	46
-Aclarint conceptes: cohesió i inclusió social	49
2.1.3.- Anàlisi etiològica	58
- Treball i ocupació laboral	58
- Famílies en precarietat	61
- Recursos personals	68
- Psicopatologies	80
2.1.4.- Anàlisi dels plans nacionals per a la integració a la Unió Europea	83

2.2.-CENTRES DE SOCIALITZACIÓ TERCIÀRIA	92
INTRODUCCIÓ	92
2.2.1.-Funcions educatives dels centres de resocialització (CR's).....	94
-Dimensió moral en la socialització	95
-Dimensió formativa/competencial en els CR's.....	98
-Dimensió normativitzadora e identitària en els CR's.....	104
-Dimensió relacional en la funció educativa dels CR's.....	107
2.2.2.- Metodologia de funcionament del	
Centre de Reeduació del Carmel (CRC)	110
2.2.2.1.-Sobre els principis metodològics del CRC	111
-Funcionament Quotidià (FQ)	113
-Atenció Individualitzada (AI)	118
-Dinamització Comunitària (DC)	123
2.2.2.2.-Estratègies educacionals per a la prevenció/ resistència en les dinàmiques de l'exclusió social	125
-Imitació	126
-Associacionisme	127
-Processament de la informació vicària	128
-Cognitivisme	129
-Interaccionisme simbòlic	131
 2.3.- LA PRÀCTICA ESPORTIVA	135
2.3.1.- Aproximació històrica del concepte	137
INTRODUCCIÓ	137
2.3.2.- Concepte de pràctica esportiva	143
-Concepte actual d'esport	143
2.3.3.- La pràctica esportiva en contextos d'ensenyament- aprenentatge	154
2.3.4.- Límits en la funció socialitzadora de la pràctica esportiva.....	161
 2.4.- EXCLUSIÓ SOCIAL I PRÀCTICA ESPORTIVA:	

REVISIÓ DELS ESTUDIS I PERSPECTIVES TEÒRIQUES.....	168
INTRODUCCIÓ.....	168
2.4.1.- Consens en la mirada de la pràctica esportiva.	
Primeres reflexions	170
2.4.2.- Enfocament actual	172
2.4.3.- L'espai esportiu com a camp socialitzador	182
SÍNTESI	191
Bibliografia del capítol 2	192

CAPÍTOL 3.- MARC TEÒRIC DE LA RECERCA	201
--	------------

3.1.-SELECCIÓ DEL PARADIGMA CIENTÍFIC	203
3.2.-MARC TEÒRIC: ELEMENTS CONSTITUENTS	208
-Teoria de la Complexitat Relacional	212
--La persona com a subsistema dimensional	214
--La pràctica esportiva com a subsistema	217
--Interacció persona-pràctica esportiva	218
--Interacció pràctica esportiva-elements excloents	220
SÍNTESI	222
Bibliografia del capítol 3	226

CAPÍTOL 4.- DELIMITACIÓ DE L'OBJECTE TEÒRIC DE LA RECERCA	227
--	------------

4.1.- EXPERIÈNCIES D'INVESTIGACIÓ PRÈVIA	231
4.1.1.-Projecte Outdoor	232
-El projecte de la UISP al Centre Penitenciari de Menors de Roma (CPMR)	237
-Tasques en la investigació realitzada en el CPMR	241
4.1.2.-Projecte Verticalitat	245
-Anàlisi socioeducatiu del barri del Raval	246

-Projecte Verticalitat	250
-Tasques en la investigació realitzada en el projecte verticalitat	251
4.2.- PRE-TEST	253
4.2.1.-Algunes conclusions prèvies sobre la fase exploratòria.....	259
4.3.- CONSTRUCCIÓ DEL MODEL D'ANÀLISI: DELIMITACIÓ DE LES DIMENSIONS, LES VARIABLES I ELS INDICADORS	262
4.3.1.-La conceptualització	266
-Concepte d'exclusió social	267
-Concepte de pràctica esportiva	272
SÍNTESI	277
Bibliografia del capítol 4	278

CAPÍTOL 5.- METODOLOGIA D'INVESTIGACIÓ I MÈTODES DE RECERCA: ANÀLISI SECUNDÀRIA, OBSERVACIONS, ENTREVISTES I ANÀLISI DEL CONTINGUT	279
---	------------

5.1.- METODOLOGIA DE LA RECERCA I CRITERIS DE RIGOR CIENTÍFIC	281
INTRODUCCIÓ	281
-Sobre la ciència i el mètode científic	281
-Sobre la metodologia de la investigació	283
-Sobre els criteris de rigor científic	284
5.2.- MÈTODE: DISSENY I LÍMITS DE LES ESTRATÈGIES DE RECOLLIDA DE DADES	287
5.2.1.- Anàlisi secundària. Tècniques de lectura i anàlisi bibliogràfic	289
-Definició	289
-Criteris teòrics per a l'elecció i el disseny de l'eina	290
-Aplicabilitat	291
-Límits en l'aplicació de l'eina	293

5.2.2.- Tècniques d'observació i participació	294
-Definició	294
-Tipologies d'observació	295
-Criteris teòrics i ètics per a l'aplicació de la tècnica	297
-Exemple de plantilla	298
-Aplicació	302
-Límits en l'aplicació de la tècnica	304
5.2.3.- Les entrevistes	305
-Definició	305
-Criteris teòrics per a l'elaboració de l'eina	306
-Exemple d'entrevista	307
-Aplicació	309
-Límits en l'aplicació de la tècnica	311
5.2.4.- Anàlisi del contingut	313
-Criteris teòrics per a l'elecció i el disseny de l'eina	314
-L'anàlisi categorial. Les categories	315
-Límits en l'aplicació de la tècnica.....	316
SÍNTESI	318
Bibliografia del capítol 5	319

CAPÍTOL 6.- ÀMBIT D'ESTUDI, MOSTRA I TREBALL DE CAMP	321
---	------------

-Cronograma de treball	324
6.1.- DIAGNOSI COMUNITÀRIA EN EL BARRI DEL CARMEL	326
-Situació de la infància en risc a Catalunya	326
6.1.1.- El Carmel, un barri complex	329
-Breu descripció històrica del barri del Carmel	329
-Situació física	333
-La població	335
-Anàlisi dels factors de risc del barri	342
a.-L'habitatge	344
b.-Recursos econòmics	345
c.-Salut física i mental	347

d.-Factors de risc social generals	349
e.-L'escolarització	351
f.-Factors personals	352
g.-Altres indicadors del barri	352
6.2.- PROJECTE DEL CENTRE DE REEDUCACIÓ DEL CARMEL.....	354
6.3.- MOSTRA:	358
-Cas 1. Síndrome de Prader Willi	359
-Cas 2. Maltractament infantil	362
-Cas 3. Inmaduresa del jo	365
-Cas 4. Pobre integració cultural	368
-Cas 5. Psicosi infantil	370
-Cas 6. Pobre vinculació familiar afectiva	374
-Cas 7. Trastorn d'estrès agut	376
-Cas 8. Conducta violenta i autolesions	378
-Cas 9. Presumpte abús sexual	380
-Cas 10. Depressió endògena	382
6.4.- LÍMITS I INCIDÈNCIES EN EL TREBALL DE CAMP	384
-Límits estructurals	384
-Desconfiances de les famílies	385
-Dificultats en el desenvolupament de rols	386
-Límits en la motivació	387
-Absentisme-Inconstància de treball	388
SÍNTESI	389
Bibliografia del capítol 6	390

CAPÍTOL 7.- ANÀLISI DELS RESULTATS	392
---	------------

-Cas 1. Síndrome de Prader Willi	399
-Cas 2. Maltractament infantil	418
-Cas 3. Inmaduresa del jo	434
-Cas 4. Pobre integració cultural	450
-Cas 5. Psicosi infantil	467
-Cas 6. Pobre vinculació familiar afectiva	483

-Cas 7. Trastorn d'estrès agut	499
-Cas 8. Conducta violenta i autolesions	515
-Cas 9. Presumpte abús sexual	531
-Cas 10. Depressió endògena	547

CAPÍTOL 8.- DISCUSSIÓ DELS RESULTATS	563
---	------------

8.1.-SOTA QUINES CONDICIONS SOCIALS, FÍSiques I COGNITIVES, LA PRÀCTICA ESPORTIVA POT ESDEVENIR EINA SOCIALITZADORA PER A JOVES I INFANTS EN SITUACIÓ D'EXCLUSIÓ O RISC SOCIAL? 565

--Quin és el grau d'influència de la dimensió normativitzadora de l'esport en la dimensió personal i formativa del menor en risc?.....	568
--Quin és el grau d'influència de la dimensió relacional i identitària de l'esport en la dimensió personal i relacional del menor en risc?	571
--Quin és el grau d'influència de la dimensió competencial i capacitadora de l'esport en la dimensió relacional i formativa del menor en risc?	574
--Quin és el grau d'influència de la dimensió cognitiva de l'esport en la dimensió relacional o cognitiva del menor en risc?	577
--Quin és el grau d'influència de la dimensió emotiva de l'esport en la dimensió personal i cognitiva del menor en risc?	579
--Quin és el grau d'influència de la dimensió moral de l'esport en la dimensió familiar i personal del menor en risc?	581

8.2-APLICACIÓ PRÀCTICA: SUGGERIMENTS PER A LA INTERVENCIÓ EDUCATIVA 583

- PROPOSTA D'APLICACIÓ PRÀCTICA	583
--1.-Amb l'infant o el jove	584
Dificultats en l'eix "infant i jove"	586
--2.-Treball amb l'equip de professionals	587
Dificultats en l'eix "dels professionals"	590
--3.-Treball amb la comunitat	592
Dificultats en l'eix "de la comunitat"	593

--4.-Treball amb les famílies	594
Dificultats en l'eix "de les famílies"	596

CAPÍTOL 9.- CONCLUSIONS	598
--------------------------------	------------

9.1.- ASPECTES GENERALS	599
9.2.- LÍMITS DE LA RECERCA	610
9.3.- FUTURES LÍNIES D'INVESTIGACIÓ	612

CAPÍTOL 10.- BIBLIOGRAFIA GENERAL	614
--	------------

CAPÍTOL 11.- GLOSSARI	626
------------------------------	------------

CAPÍTOL 12.- ÍNDEX DE FIGURES	639
--------------------------------------	------------

CAPÍTOL 13.- ANNEXOS (en format CD)	655
--	------------

INTRODUCCIÓ	656
-Annex 1.- Fitxes d'enregistrament de l'anàlisi secundària	658
--Annex 1.1.- Fitxes d'enregistrament complementàries	706
-Annex 2.- Entrevistes: a experts, en profunditat i a usuaris i usuàries ..	713
-Annex 3.- Plantilles d'observació de la fase exploratòria	822
-Annex 4.- Adreces de les associacions participants en el projecte Outdoor	837
-Annex 5.- Fitxes d'observació del nivell d'integració dels infants del CRC	838
-Annex 6.- Fitxes d'observació de la capacitat socialitzadora de la pràctica esportiva en els infants del CRC	936